

Küresel Ekonomik Kriz ve Etkileri: Tokat İli Merkez İlçe Gıda Sanayi Örneği

Murat SAYILI¹

Mehmet UYANIK²

Özet

Bu çalışmada; 2007 yılında ABD’de ortaya çıkan, 2008 yılında dünyaya yayılan ve Türkiye ekonomisini de etkileyen küresel ekonomik krizin Tokat merkez ilçedeki gıda sanayi işletmeleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Veriler anket yoluyla Tokat ilinde gıda sektöründe faaliyet gösteren 54 sanayi işletmesinden elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre işletmelerin neredeyse tamamına yakınının ekonomik krizden az veya çok olumsuz yönde (siparişlerde azalma, kapasite kullanım oranları ve istihdam kapasitesinde düşüş gibi) etkilendikleri belirlenmiştir.

*Anahtar Kelimeler:*Küresel Ekonomik Kriz, Gıda Sanayi, Türkiye

Global Economic Crisis and Its Effects: A Case of Food Industry in Central District of Tokat Province

Abstract

The global economic crisis occurred in the US in 2007 and spread throughout the world and affected Turkey’s economy in 2008. The study aimed at determining effects of the global economic crisis on the food industry enterprises in the central district of Tokat. Data were collected from 54 food industry enterprises via survey. According to research findings; it was determined that nearly all enterprises were affected negatively (i.e. reduction in orders, as decline in capacity utilization rates and employment capacity) by economic crises more or less.

Keywords: Global Economic Crisis, Food Industry, Turkey

¹Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tokat - TÜRKİYE

E-posta: muratsayili@yahoo.com

²Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tokat - TÜRKİYE

Giriş

Dünya ekonomisinde yaşanan olumlu/olumsuz gelişmeler dünya piyasalarına entegre olmuş Türkiye ekonomisini ve ülkedeki ekonomik aktörleri etkilemesi kaçınılmazdır. 2007 yılında ABD’de başlayan ekonomik krizin somut belirtileri 2008 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren Türkiye’de de görülmeye başlanmıştır. Küresel ekonomik kriz Türkiye’de mali kaynaklara erişim gücünü çeken KOBİ’leri ciddi şekilde etkilemiştir. KOBİ’lerin Türkiye ekonomisindeki önemi göz önüne alındığında, yaşanan küresel ekonomik krizin KOBİ’ler üzerindeki etkisini bilmek, gerekli tedbirlerin alınması açısından önemlidir. Bu çalışmada; mevcut küresel ekonomik krizin Tokat İli Merkez ilçede faaliyet gösteren gıda işletmeleri üzerindeki etkilerinin neler olduğunu tespit etmek ve yarattığı olumsuz etkileri gidermeye yönelik çözüm önerileri getirmek amaçlanmıştır.

Kriz Kavramı ve Nedenleri

Son yıllarda ekonomi literatüründe sıkça gündeme gelen kriz, aniden ortaya çıkan veya zaman içinde oluşan ve hemen üzerine gidilmesi gereken bir sorundur (Lucke, 2008). En basit anlamıyla “kriz”, işletme örgütünün normal aktivitelerini tahrip eden önemli bir dengesizlik durumudur. Örgütün uzun ve kısa dönemli amaçlarını tehdit eden, acil tepkiler gerektiren ve bununla birlikte yanıt için karar verme süresini kısıtlayan ve en önemlisi varlığıyla karar verme birimlerini şaşkırtan ve kararsızlığa sürükleyen bir süreçtir (Irvine, 1987). Titiz (2003) krizi “*olağanüstü, arzu edilmeyen koşulların cereyan ettiği ve olağan kabul edilen faaliyetlerin yapılmasını engelleyen hayati bir dönüm noktası*” olarak tanımlanmaktadır.

Krizler ani olarak ortaya çıktıkları gibi, kimi zaman krizin oluşumu ile ilgili önceden bazı sinyaller de söz konusu olabilmektedir. Krize neden olan faktörler iki temel grupta incelenebilir (Tüz, 1996; Aktan ve Şen, 2002):

- İşletme dışı çevre faktörleri (işletmenin kontrolü dışındaki makro faktörler - doğal afet, ekolojik, teknolojik, ekonomik, siyasal değişim)
- İşletme içi faktörler (işletmenin kendi yapısal sorunları - organizasyon yapısı, etkin olmayan mali yönetim, etkin olmayan liderlik, likitide sıkıntısı).

Karacan (1996)’a göre ekonomik kriz, “*ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarmasıdır*”. Ekonomik krizler farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Üretimde hızlı bir daralma, fiyatlarda ani düşme, iflaslar, işsizlik oranında ani artış, ücretlerde gerileme, borsada çöküş, banka krizleri gibi nedenler ekonomik krizlerin başlıca göstergelerindendir.

Finansal Krizler

Mishkin(1996)'e göre, finansal kriz; “*verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedenleriyle, fonları etkili biçimde kanalize edememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmadır.*”

Paul Krugman krizin belirli bir tanımının olmadığını öne sürerken, Edward ve Santanella ise krizleri paranın değerindeki belirgin bir düşüşe; bunların dışında kalanlar ise krizleri paranın değerindeki düşüşe ve uluslararası rezervlerin ciddi biçimde tükenmesine bağlamışlardır (Edwards, 2001).

Krizler; bankacılık, ödemeler dengesi, para ve dış borç krizleri şeklinde bir takım alt ayırımlara tabi tutulabilirler. Bu krizlerin bir kısmı bulaşıcı olabilmektedir. Örneğin, Avrupa’da yaşanan krizin yayılma gibi bir etkisi olmamış ve bu kriz sadece bir “para krizi” olarak isimlendirilirken, Meksika krizi, “tekila etkisi” denilen bir yayılma etkisiyle birlikte ekonominin çeşitli alanlarında problem yaratmış ve bu kriz ekonominin birçok değişkenini bünyesinde barındırdığı için “finansal kriz” olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla, “finansal kriz” denilen kavram, bünyesinde bir ya da daha fazla kriz çeşidini içeren kompleks bir yapıdan ibaret olmaktadır. Bununla birlikte, kriz ekonomideki bütün makro temellerin bozulmasını içerecek şekilde çok geniş kapsamlı olabilir. Dolayısıyla para krizi, döviz kuru krizi, ödemeler dengesi krizi, banka krizi eş anlamlı olarak kullanılabilir. Çünkü etkiler tek yönlü değil, çok yönlü olmaktadır (Özbek, 1999).

Literatürde finansal kriz türleri olarak çeşitli ayırımlar yapılmıştır. Örneğin, Feldstein (1999) finansal krizleri; cari hesap krizleri, bilanço krizleri, banka paniklerinin neden olduğu para krizleri ile sirayet krizleri ve irrasyonel spekülasyon olmak üzere dört başlığa ayırmıştır.

IMF ise krizleri; para, bankacılık ve borç krizleri olarak üçlü genel bir ayırma tabi tutmuştur. Buna ek olarak krizleri kaynaklandığı sektöre, dengesizliklerin yapısına ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın vadesine göre sınıflandırmıştır. Bunlardan bankacılık ve para krizlerinin birbirileri ile olan ilişkisi, sıklığı ve yayılma mekanizması nedeniyle diğer kriz türlerinden farklı bir konuma oturtulmuş, hatta kimi çalışmalarda bu iki kriz türü beraber ele alınarak birbirlerine olan sirayet etkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Coşkun (2001) bankacılık ve para krizlerini finansal krizlerin en önemli iki bileşeni olarak görmektedir. Kaminsky ve Reinhart (1999), çalışmalarında literatürde bankacılık ve para krizleri arasındaki ilişkiye fazla dikkat edilmediğini belirtmiştir. Bu iki krize “ikiz krizler” adını vermişler ve Şili, Finlandiya, Meksika, Norveç ve İsveç’teki

krizlerin ikiz krizlerin örnekleri olduğunu ve bunlara son dönemlerde yaşanan Tayland, Endonezya ve Kore krizlerinin eklendiğini belirtmişlerdir.

1970’li yıllarla birlikte bir takım krizlerin birbirine benzer özellikler göstermesi nedeni ile birinci, ikinci ve yeni nesil kriz türleri adı verilen üçüncü nesil kriz kavramları iktisat literatürüne girmiş bulunmaktadır. Bir ülkenin kamu veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumu olarak algılanan dış borç krizlerini, kredi verenler arasında eşgüdüm başarısızlıklarını ön plana çıkararak düzensiz işleyiş (disorderlyworkout) krizlerini ve alınmış olan garantilerden dolayı kaynakların aşırı risk içeren alanlara aktarılmasıyla ortaya çıkan asimetrik bilgi teorileri kapsamında “tersine seçim ve ahlaki tehlike” krizlerini de eklemek mümkündür (Delice, 2003; Gür ve Tosuner, 2002).

Küresel Ekonomik Krizin Türkiye’ye Etkileri

Türkiye’de krizler yeni değildir. Cumhuriyet kurulduktan sonra ülke ekonomisi; 1927’den başlayarak 1932, 1935, 1940, 1941, 1943, 1944, 1945, 1949, 1954, 1979, 1980, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında kriz yaşamıştır. Küresel ekonomik kriz kuşkusuz Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve etkilemektedir. Ancak durum bu sefer 2001 krizinden tamamen farklıdır; çünkü 2001 krizi Türkiye ekonomisinin ve özel sektörün zayıflıklarından kaynaklanmıştır. Üstelik yurt dışından kredi almak ve üretimi, istihdamı ve gelirleri artırmak için yabancı ülkelerdeki krizi finanse etmek ve Türk malları için talebi güvence altına almak mümkündür. Hatta 2008 yılındaki krizde başlangıç ABD’de olmuş, batı Avrupa ekonomilerine yayılmış ve neredeyse dünya üzerindeki bütün ülkeleri etkilemiştir.

Bazıları 2008 dünya krizinin Türkiye’ye pek fazla etkilemediğini ifade edebilirler. Bu krizden dolayı milli gelir ve kişi başına milli gelir düşmüştür, enflasyon, bütçe açıkları, borç stokları, cari hesaplar, dış ticaret açıkları artmış ve Merkez Bankası rezervleri azalmıştır. Bu yüzden önemli etkileri olduğu ifade edilebilir (Temiz ve Gökmen, 2009).

Türkiye ekonomisi, 2008 yılının son çeyreğinden 2009 yılının son çeyreğine kadar süren bir daralma süreci yaşamıştır. Söz konusu daralma 2009 yılının ilk çeyreğinde derinleşmiş, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren hız kesmeye başlamıştır. 2009 yılında ekonomi %4.7 daralmıştır. 2009 yılının son çeyreğinde, %6’lık büyümeyle ekonomi toparlanmaya başlamıştır. Söz konusu dönemdeki büyümede, iktisadi faaliyetler yönünden imalat sanayindeki artış etkili olurken; harcamalar yönünden ise özel sektör tüketimi, kamu sektörü tüketimi ve stok değişimindeki büyüme etkili olmuştur (Anonim, 2010).

Türkiye ekonomisindeki görünüm, 2009 yılında büyük ölçüde küresel ekonomideki gelişmelere paralel olarak şekillenmiştir. Bu dönemde küresel kriz nedeniyle artan belirsizlik ortamı, piyasalardaki güveni azaltarak ekonomik birimlerin ileriye dönük beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş, bu durum da yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına yol açmıştır.

Küresel ekonomik krizin Türkiye'ye sektörel bazda etkilerine bakıldığında; 2009 yılında büyümenin yaşandığı tek sektör tarım olmuştur. Ancak tarımın GSYİH içindeki payı düşük olduğu için büyümeye katkısı sınırlı kalmıştır. GSYİH içinde en büyük ağırlığa sahip olan ve büyümenin lokomotifini sayılan sanayi ve hizmetler sektörlerinde ise, 2009 yılında daralmalar meydana gelmiştir.

2009 yılı GSYİH içinde tarım sektörünün payı, 2002 yılına göre 2.1 puan azalarak %10.1, inşaat sektörünün payı 0.2 puan azalarak %5.2 olurken; hizmetler sektörünün (inşaat hariç) payı 3.4 puan artarak %58.1'e, sanayi sektörünün payı 1 puan artarak %26.1'e ulaşmıştır (Anonim, 2010).

2009 yılının ilk çeyreği, küresel krizin reel ekonomideki etkilerinin en yoğun olduğu dönem olmuştur. Bu dönemde sanayi sektörü %20.9 daralmıştır. Yılın ikinci ve üçüncü çeyreklerinde ise sanayi sektöründeki daralma sırasıyla %11.2 ve %4.2 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın yılın son çeyreğinde başlayan ekonomik toparlanmanın en önemli kalemlerinden birisi yine sanayi sektörü olmuştur. 2009 yılının son çeyreğinde, GSYİH %6 oranında büyürken, aynı dönemde sanayi sektörü büyümesi bu rakamın neredeyse iki katı (%11.6) olmuştur. Ancak 2009 yılının genelinde sanayi sektörü %6.7 düzeyinde daralmıştır. 2009 yılı büyüme bakımından hizmetler sektöründe de olumsuz bir yıl olmuştur. Hizmetler sektörü, 2008 yılında %1.2 büyürken, 2009 yılında %3.1 daralmıştır. İnşaat sektörü, 2008 yılında olduğu gibi talep daralmasına bağlı olarak, 2009 yılında da daralmıştır (Anonim, 2010).

Küresel ekonomik krizin Türkiye'de büyüme üzerindeki etkilerine bakıldığında; 2000 krizinden sonra yaklaşık yedi yıldır arka arkaya istikrarlı bir büyüme performansı sergileyen ülke ekonomisinde 2008 yılının son çeyreğinde küçülme dönemi başlamış ve bu küçülme 2009 yılının üçüncü çeyreğine kadar devam etmiştir. Bu dönemde milli gelir %7.9 küçülmüştür. 2001 krizinde %5.9, 1994 krizinde %6.9 küçülme oranlarına bakıldığında milli gelirdeki küçülme açısından 2009 yılındaki küçülme yakın tarihin en kötüsüdür. Küçülmeyi en çok etkileyen kategoriler; iç ve dış talepte düşme, yatırımların azalması ve ihracatın azalmasıdır (Akat, 2009).

Türkiye ekonomisi, krizden diğer ülkelere göre daha hızlı ve güçlü bir şekilde çıkmıştır. Ekonomideki toparlanma, 2009 yılının ikinci çeyreğinden

itibaren kendini hissettirmeye başlamış, yılın son çeyreğinde GSYİH %6 oranında büyüyerek hızlı bir toparlanma sürecine girildiğini göstermiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde ve ikinci çeyreğinde çift haneli büyüme ile toparlanma süreci devam etmiştir. 2010 yılının ilk yarısında ulaşılan %11'lik büyüme performansı Türkiye ekonomisi kriz öncesi büyüklüğüne ulaşmış ve ikinci çeyreğe ait son verilere göre krizden çıkış sürecinde AB ve OECD ülkeleri arasında en hızlı ve güçlü büyüyen ülke olmuştur (Anonim, 2010).

Küresel ekonomik krizin Türkiye'de istihdam ve işsizlik üzerindeki etkilerine bakıldığında; 2008 yılı sonunda reel sektöre ulaşan küresel ekonomik krizin, istihdam piyasası üzerindeki etkileri 2009 yılının ortalarında belirginleşmiştir. Önceki dört yılda, her yıl yaklaşık 300 ile 450 bin arasında değişen rakamlarda istihdam artışı gerçekleşirken, 2009 yılının tamamında toplam istihdam bir önceki yıla göre yalnızca 83 bin kişi artış göstermiştir.

2000'li yıllardan itibaren düşmekte olan tarım sektöründeki istihdam, küresel ekonomik krizle birlikte yeniden artış eğilimine girmiştir. 2007 yılındaki 4.9 milyon olan tarım istihdamı, 2009 yılında 5.3 milyona çıkmıştır. 2009 yılında tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı bir önceki yıla göre %4.7 oranında artarak yaklaşık 5.25 milyona yükselmiştir (Anonim, 2010).

Krizlerin en olumsuz ve kalıcı sonuçlarından biri de işsizlik oranındaki artışlardır. Çıkış noktaları farklı olsa da, işsizlik verileri hem 2001 ve hem de son küresel ekonomik krizde benzer eğilimler göstermektedir. Genellikle krizle birlikte hızlı bir şekilde artan işsizlik, krizden sonra gecikmeli olarak toparlanmaktadır. Türkiye'de küresel kriz öncesi %10 civarında seyreden işsizlik oranı 2008 yılında %11'e ve 2009 yılında ise %14'e yükselmiştir.

Türkiye'de Ekonomik Krizler ve KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de sık sık yaşanan ekonomik krizlerin KOBİ'ler üzerinde olumsuz yansımaları olmuştur. Türkiye'de KOBİ'ler ağırlıklı olarak imalat sanayinde faaliyet gösterdiklerinden ülkedeki kriz dönemlerinde KOBİ'ler özellikle üretim konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. KOBİ'lerin üretim alanında krizden etkilenmeleri genelde üretim miktarının azalması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan diğer sorunlar şeklinde olmuştur (Ekşi, 2007).

Türkiye'de yapılan araştırmalar, krizlerden daha çok küçük ölçekli işletmelerin etkilendiğini ve bu işletmelerin kriz sürecinde üretim ve kapasite kullanım oranlarının düştüğünü ortaya koymaktadır (Anonim, 2003; Akdiş ve Bayrak, 2000). Bu durum KOBİ'lerin üretimlerinin azalması, üretime ara vermesi ya da tamamen üretimden çekilmesine neden olmaktadır.

Dolayısıyla bu süreç istihdam ve ücretler üzerinde de olumsuz etkilere yol açmaktadır (Yüksel ve Güven, 2010).

KOBİ'ler ekonomik kriz dönemlerinde bozulan mali yapılarını düzeltme ve kaynak temin etme konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Bu dönemlerde KOBİ'lerin finansman kaynakları oldukça azalmakta, hızla erimekte ve yüksek faizli banka kredilerine başvurmak zorunda kalmaktadırlar (Yüksel ve Güven, 2010; Gafuroğlu, 2007).

Yaşanan ekonomik krizler, KOBİ niteliğindeki işletmelerin uluslararası piyasalardaki faaliyetlerini negatif yönlü etkilemekte ve bu işletmelerin ithalat ve ihracatlarında belirgin bir azalma söz konusu olmaktadır (Gafuroğlu, 2007). Ayrıca kriz dönemlerinde KOBİ yatırımlarında gerileme yaşanmaktadır (Yüksel ve Güven, 2010).

KOBİ'lerin örgüt yapılarının dağınıklığı, profesyonel yönetim anlayışı ve uygulamasının olmamasından kaynaklanan koordinasyon ve kontrol sorunları yaşamaları, kriz sürecinden daha olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır. Ayrıca çevresel belirsizliklerin giderek artması ve kontrol edilemez hale gelmesi de KOBİ'lerin krizlerden büyük işletmelere göre çok daha fazla etkilendiği konuların başında gelmektedir (Soysal ve ark., 2009).

Son yıllarda şirketlerin karşılaştıkları krizlerin sayısında ve ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların miktarında önemli artışlara rastlanmaktadır. Hızlı iletişim, hızla oluşan pazarlar ve kısa süreli iş tasarımlarının geçerli olduğu günümüz dünyasında, piyasalarda yaşanan hızlı radikal değişim ve dönüşümler, şirketlerin yoğun bir rekabet ortamına girmesine ve çoğu kez de sürekli olarak krizle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Sürekli kriz ortamlarıyla karşılaşan şirketler, her türlü krizi önceden algılayabilecek, krize karşı koyabilecek ve kriz sürecini en az kayıpla atlatabilecek hatta başarıya dönüştürebilecek bir organizasyon yapısına gereksinim duyulmaktadır (Tekin ve Zerenler, 2008).

Materyal ve Yöntem

Çalışmanın ana materyalini Tokat-Merkez ilçedeki gıda sektöründe faaliyette bulunan işletmelerle yapılan anket verileri oluşturmaktadır. İkinci nitelikli veriler olarak ise; küresel ekonomik krizin çıkış nedenleri ve etkileri ile ilgili olarak makale, rapor, istatistikler vb. kaynaklardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Tokat İli Merkez ilçede faaliyet gösteren ve İl Tarım Müdürlüğü'nün denetimine tabi olan gıda sektöründe faaliyette bulunan işletmeler oluşturmaktadır. Bu şekilde faaliyet gösteren toplam 84 işletme tespit edilmiştir. Bu işletmelerden 71'ine ulaşılabilmiş ve bunlardan 54 tanesi formu kullanılabilir şekilde doldurmuştur.

Araştırma Bulguları

Tokat ili Merkez ilçede gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yıllar itibariyle sayıları incelendiğinde; un ve unlu mamuller ilk sırayı almaktadır. Bunu sırasıyla ekmek, tasnif dışı gıdalar, süt ve süt ürünleri, baharat, meyve-sebze işleme ve et ürünleri takip etmektedir.

Küresel ekonomik krizin başlamasıyla birlikte işletme sayıları incelendiğinde; 2007 ve 2008 yıllarında 116 olan işletme sayısı toplamının krizin yoğun olarak hissedildiği 2009 yılında 113'e düşmüş, 2010 yılında ise ekonomideki genel toparlanma ile birlikte işletme sayısı 120'ye çıkmıştır.

Ekonomik krizde işletme sayıları açısından; süt ve süt ürünleri, baharat, et ürünleri ve şekerli mamullerde düşüş, un ve unlu mamullerle ilgili işletme sayısında artış, buna karşın tasnif dışı ve meyve-sebze işleme gibi işletmelerde ise bir değişiklik yaşanmamıştır.

Tokat-Merkez ilçedeki gıda sektöründe faaliyet gösteren 54 adet gıda sanayi işletmesi ile yapılan anketlerden aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. İncelenen işletmelerin; 38 tanesi un ve unlu mamuller, 4 tanesi ekmek, 3 tanesi et ve et ürünleri, 3 tanesi şeker ve şekerli mamuller, 3 tanesi baharatlar, 2 tanesi süt ve süt ürünleri, 1 tanesi de yemek fabrikası şeklindedir.

Gıda işletmelerinin kuruluş yerleri incelendiğinde; %61.11'inin şehir merkezinde, %29.63'ünün organize sanayi bölgesinde, %3.70'inin sanayi sitesinde ve %5.56'sının ise şehre yakın bir yerde buldukları saptanmıştır.

İncelenen işletmelerin hukuki yapısına bakıldığında; işletmelerin %46.30'unu şahıs işletmeleri, %37.03'ünü limited şirketler ve %16.67'sini ise anonim şirketler oluşturmaktadır.

Dünya imalat sanayi, hızla gelişen teknoloji sayesinde giderek emeğe dayanan üretim yapısından, teknoloji yoğun bir yapıya dönüşmektedir. Bilgi ve beceriyi gerektiren, araştırma ve geliştirmeye dayanan ileri teknoloji sanayi dalları, uluslararası karşılaştırmalı üstünlükten çok sahip olunan teknoloji seviyesine bağlı duruma gelmiştir (Karluk, 1999). Bu nedenle Türkiye, sanayileşmesinin belirli bir aşamasını tamamlamış gelişme yolundaki ülkeler gibi mevcut teknolojilerini geliştirmesi, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin teşviki, bölgesel gelişmeyi ve çevresel korumayı desteklemek zorundadır. Bilim ve teknoloji politikasının odak noktası, toplumun bilgi seviyesinin yükseltilmesi, AR-GE faaliyetleriyle desteklenmiş üretim, maliyet, kalite, standart ve süreklilik ilkelerini sağlayacak bir gelişme sağlanması şeklinde olmalıdır (Karkacıer, 2001). İncelenen işletmelerin %12.96'sında AR-GE biriminin bulunduğu saptanmıştır.

İşletmelerin %77.78'i geleneksel ve %11.11'i ise modern teknolojiden yararlandığını ifade ederken, %11.11'i de modern teknolojiye geçme aşamasında olduğunu beyan etmişlerdir.

İşletmelerin %70.40'ı finansal krizden etkilendiklerini, %22.20'si şiddetle etkilendiklerini ve %7.40'ı ise bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere araştırmaya katılan işletmelerin neredeyse tamamına yakını ekonomik krizden önemli derecede etkilenmişlerdir.

İşletmelerin %83.30'u ekonomik krizden sonra siparişlerinde bir azalma olduğunu, buna karşın %13.00'ü azalmadığını (değişmediğini), %3.70'i ise azalmadığını aksine arttığını ifade etmişlerdir. Bu verilere göre, incelenen işletmelerin büyük çoğunluğu yaşanan ekonomik krizden olumsuz etkilenmiş ve siparişlerinde bir azalma meydana gelmiştir.

İşletmelerin %79.60'ı kapasite kullanım oranlarında azalma olduğunu belirtirken, %20.40'ı ise azalmadığını ifade etmişlerdir. Kapasite kullanım oranlarında düşüş yaşadığını ifade eden işletmelerin %69.70'i %10-20 arasında bir kapasite azalması meydana gelmiştir. Diğer işletmelerdeki kapasite azalma oranları; %14.00'ünde %10'dan az, %7.00'sinde %21-30 arası ve %9.30'sinde ise %30'dan fazla olarak tespit edilmiştir.

İncelenen işletmeler kapasite kullanım oranlarını sektörlerindeki diğer işletmelerle kıyasladıklarında, %75.90'ı normal seviyede bulduklarını ifade etmiş iken, %20.40'ı düşük ve %3.70'i ise yüksek seviyede olduğu belirtmişlerdir. Yani işletmeler ekonomik krizin etkilerini hemen hemen aynı düzeyde yaşamaktadırlar.

Gelecekteki beklentilere bakıldığında; işletmelerin %38.90 gibi önemli bir kısmı gelecek 12 ay için kapasite kullanım oranlarında bir düşüş beklediklerini belirtirken, %40.70'i emin olmadıklarını ve %20.40'ı ise böyle bir düşüş olmayacağını ifade etmişlerdir.

İşletmelerin %64.80'i istihdam kapasitelerinde bir azalma olduğunu ifade ederken, %35.20'si ise azalma olmadığını belirtmişlerdir. İstihdam kapasitelerinde düşüş yaşadığını ifade eden işletmelerin istihdam kapasitesindeki azalma oranları; %20.00'sinde %10'dan az, %25.70'inde %11-20 arası, %37.10'unda %21-30 arası ve %17.20'sinde ise %30'dan daha fazla olarak saptanmıştır.

İşletmelerin içinde yer aldıkları sektörün mevcut durumu hakkındaki görüşleri incelendiğinde; %31.30'u kötü, %9.50'si çok kötü, %25.90'ı iyi ve %33.30'u ise normal olduğunu belirtmişlerdir. Yani araştırmaya katılan işletmelerin yaklaşık yarısına yakını içinde buldukları sektörün mevcut durumunu kötü ve çok kötü bulduklarını söylemişlerdir. İşletmelerin %33.30'u içinde buldukları sektörün mevcut durumunu normal olarak

nitelendirirken, %25.90'ı iyi bulduğunu belirtmişlerdir. Bu işletmelerin %27.80'i içinde yer aldığı sektörün 12 ay sonraki ekonomik durumunu bugünkü durum ile kıyasladıklarında daha kötü olacağını, %33.30'u aynı kalacağını, %29.60'ı gelişeceğini ifade etmiş iken %9.30'u ise bu konuda herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Bu sonuçlar göstermektedir ki, görüşülen işletmelerin önemli bir kısmı gelecek 12 ay içinde sektörün içinde buldukları kötü durumun devam edeceği ya da daha kötü olacağı düşüncesini taşımaktadır.

Araştırma sonucunda işletmelerin, etkileri hala devam eden ekonomik krize karşı koymak için personel politikası kapsamındaki çalışmalarda çalışanların aleyhine olacak uygulamalara başvurdukları görülmüştür. Araştırmaya katılan işletmelerin ekonomik krize karşı koymak için en çok aldıkları önlemin “ücretlere zam yapılmaması” (%57.41) olduğu görülmektedir. Bunu, “fazla mesai yaptırılmaması” (%51.85) önlemi izlemektedir. Yine araştırma kapsamındaki işletmelerde işçi çıkarma politikasının oldukça yaygın bir uygulama şekli olduğu (%46.30) saptanmıştır. Ayrıca ücretsiz izin verilmesi (%33.33), yapılan mesailerin izin olarak ödenmesi (%25.93), esnek çalışma saatleri uygulanması (%22.22), ücretli izin verilmesi (%20.37) ve ücretlerde azalma yapılması (%18.52) işletmelerin ekonomik krize karşı aldıkları önlemler arasındadır.

İşletmelerin krizden çıkmak için devletten beklentileri incelendiğinde; %87.04'ünün işverenin vergi ve sigorta prim yükünün azaltılmasını istedikleri tespit edilmiştir. Bunu; %74.07 ile işletmelere düşük faizli kredi sağlanması, %61.11 ile yerli malı üretiminin teşvik edilmesi, %51.85 ile enerji maliyetlerinin düşürülmesi, %44.44 ile KOBİ'ler için kapsamlı bir destek paketi hazırlanması, %40.74 ile KOBİ Bakanlığı ve KOBİ Bankası kurulması, %14.81 ile sigorta ve vergi ödemelerin 1 yıl ertelenmesi, %12.96 ile de tarımsal sanayinin de sektörel teşvikler kapsamına alınması gerektiği önlemleri izlemektedir.

Sonuç

Tüm dünyayı etkisi altına alan küresel ekonomik krizin, Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmeler üzerindeki etkilerini Tokat-Merkez ilçe örneği üzerinden tespit etmeyi yönelik olarak yapılan araştırma sonuçlarına göre; araştırma kapsamındaki gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin neredeyse tamamına yakınının ekonomik krizden olumsuz anlamda önemli derecede etkilendiği ve siparişlerinde bir azalma meydana geldiği, büyük çoğunluğunun kapasite kullanım oranlarında ve istihdam kapasitelerinde düşüş yaşadıkları ve gelecek 12 ay içinde de kapasite kullanım oranlarında düşüş beledikleri, işletmelerin yaklaşık yarısına yakını içinde buldukları

sektörün mevcut durumunu kötü bulduklarını ve gelecek 12 ay içinde de sektörün içinde buldukları kötü durumu devam ettireceği ya da daha kötü olacağı düşüncesini taşıdıkları tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde ekonomik kriz ile ilgili olarak bazı tedbirlerin alındığı, bununla birlikte devletten de bazı isteklerin olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, araştırma bölgesindeki işletmelerin yaşanan ekonomik krizden kurtulmaları ve gelecekte yaşanması muhtemel krizlerden korunmaları için devletten bekledikleri bu politika ve tedbirlerin bir an önce alınması ve uygulanması gereklidir. Yaşanılan bu sorunun çözülmesi, küreselleşme sürecinde gıda sektöründeki işletmelerin rekabet güçlerinin korunmasını sağlayacak ve onları ülke ekonomisinde daha iyi bir konuma getirecektir.

KAYNAKÇA

- Akat, A.S. (2009). Küçülmenin Kaynakları. Vatan Gazetesi, 15.12.2009.
- Akdiş, M., Bayrak, S. (2000). Türkiye’de KOBİ’lerin Genel Görünümü ve Finansal Krizlere Dayanıklılığı: 5 İli Kapsayan Bir Araştırma. Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi, 6:13-44.
- Aktan, C.C., Şen, H. (2002). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. Yeni Türkiye Dergisi, 2002/1.
- Anonim (2003). Ekonomik Durum Tespiti Anket Çalışması Sonuçları 2002-II, İSO Yayınları, No: 2003/02, İstanbul.
- Anonim (2010). Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, <http://www.sgb.gov.tr>.
- Coşkun, N. (2001). Gelişmekte olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri. Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3(2):39-50.
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 20:57-81.
- Edwards, S. (2001). Does the Current Account Matter?. National Bureau of Economic Research Working Papers, 8275:1-71.
- Ekşi, İ.H. (2007). Finansal Krizlerin KOBİ’ler Üzerinde Etkileri ve Başarılı-Başarısız KOBİ’lerin Kriz Dönemi Stratejileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Isparta.
- Feldstein, M. (1999). Self-Protection for Emerging Market Economies. National Bureau of Economic Research Working Papers, 6907:1-25.
- Gafuroğlu, Ş. (2007). Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

- Gür, T., Tosuner, A. (2002). Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri. Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(1):9-36.
- Irvine, R.B. (1987). What is a Crisis, Anyway. Midyear Special, 4.
- Kaminsky, G., Reinhart, C. (1999). The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems. American Economic Review, 1-28, <http://ideas.repec.org/e/pka84.html> (16.09.2005).
- Karacan, A.İ. (1996). Bankacılık ve Kriz. Finans Dünyası Yayınları, İstanbul.
- Karkacier, O. (2001). Tokat İli Tarıma Dayalı Sanayi Sektörünün Yapısal Analizi Bir Input-Output Analizi. GOP Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:57, Araştırma Serisi No:18, Tokat.
- Karluk, R. (1999). Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim). Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Lucke, R. (2008). Kriz Yönetimi (Çeviren: Önder Sarıkaya). Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, İstanbul.
- Mishkin, F. (1996). Lessons from the Asian Crisis. NBER Working Papers, 1-2, <http://www.nber.org/papers/w7102> (10.10.2005).
- Özbek, D. (1999). Uluslararası Para Sistemi Teori ve Politika. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Soysal, A., Karasoy, H.A., Alıcı, S. (2009). KOBİ'lerde Kriz Yönetimi: Kahramanmaraş'ta Tekstil Sektöründeki KOBİ'lere Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21:431-446.
- Tekin, M., Zerenler, M. (2008). İşletmelerde Kriz Yönetimi. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Konya.
- Temiz, D., Gökmen, A. (2009). The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey and the Global Economic Crisis of 2008-2009: Reasons and Comparisons. Turkey in Transition, Editorler: Asım Balcı, Coşkun Can Aktan, Fatih Savaşan, International Conference on Social Sciences, Vol: 4, 10-11 Eylül 2009, İzmir.
- Titiz, İ. (2003). Kriz Dönemi Yönetim Kararlarının Kriz Sonrası İşletme Stratejileri Üzerine Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2):111-113.
- Tüz, M. (1996). Kriz ve İşletme Yönetimi. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, Ö., Güven, M. (2010). Şubat Krizinin KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri. www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/bildiri_09.pdf